

A Comparative Study of Eco-trauma in Leslie Marmon Silko's *Ceremony* and Simin Daneshvar's *Savushun*

Shokofeh Zorriyeh Habib^۱, Leila Baradaran Jamili^{۲*}, Bahman Zarrinjooee^۳

Abstract

The link between ecocriticism and trauma lies in their dealing with the relationship between nature and human psyche in literary texts. In this article, eco-critical theory has been used to investigate Leslie Marmon Silko's *Ceremony* and Simin Daneshvar's *Savushun*. By scrutinizing these novels, an inseparable interconnection between human and nature becomes clear as human psyche has been affected by environmental conditions and humans become traumatized by wounded ecosystem. Eco-reading of *Ceremony* and *Savushun*, based on the interaction between environment and human psyche, reflects eco-wound in the works of these writers. In other words, these two novels by prominent authors show Silko's eco-worries for Native Americans and Daneshvar's eco-concern for her land. Concepts of ecocriticism and trauma are centralized and to achieve this goal, a theoretical framework is formed that draws on eco-critical views of Lawrence Buell, Cheryll Glotfelty, and Harold Fromm. Cathy Caruth's views on trauma have been used to indicate the effect of human's relation with nature on human's psyche. Reliving eco-trauma, that accompanies eco-friendly human beings, arises out of comprehending the power of nature in healing eco-wounds that has been felt due to eco-crisis and destruction of nature and ancestral land. Therefore, from the ecological point of view, nature itself rushes to help humans to be a remedy for eco-wounds of those eco-friendly humans who hold a deep respect for the environment and its beauty.

Keywords: Nature, Ecocriticism, Ancestral Land, Native Americans, Eco-trauma

Bibliography

Books

۱- Buell, Lawrence. (۱۹۹۵). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

^۱ Ph.D. Student of English Literature, Department of Literature, Humanities and Social Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

^۲ Assistant Professor, Department of English Literature, Borujerd Branch, Islamic Azad University, Borujerd, Iran. (Corresponding Author)

^۳ Assistant Professor, Department of English Literature, Borujerd Branch, Islamic Azad University, Borujerd, Iran

- 2- ---. *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond*. (2001). Massachusetts: Belknap Press: An Imprint of Harvard UP.
- 3- ---. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. New York: Blackwell.
- 4- Caruth, Cathy. (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: The Johns Hopkins UP.
- 5- ---. (1995). *Trauma: Explorations in Memory*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- 6- Chavkin, Allan. (2002). *Leslie Marmon Silko's Ceremony: A Casebook*. Oxford: Oxford UP.
- 7- Glotfelty, Cheryll, and Harold Fromm, Editors. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Georgia: University of Georgia Press.
- 8- Narine, Anil. (2015). *Eco-Trauma Cinema*. New York: Routledge.
- 9- Silko, Leslie Marmon. (2006). *Ceremony*. New York: Penguin.
- 10- ---. (1996). *Yellow Woman and a Beauty of the Spirit: Essays on Native American Life Today*. New York: Simon & Schuster.

Articles

- 11- Brave Heart, M. Y. B., and Lemyra M, DeBruyn. (1998). The American Indian Holocaust: Healing Historical Unresolved Grief . *American Indian and Alaska Native Mental Health Research*, vol.8. pp.56-78.
- 12- Brave Heart, M. Y. H. and et al. (2011). Historical Trauma Among Indigenous Peoples of the Americas: Concepts, Research, and Clinical Considerations. *Journal of Psychoactive Drugs*, Vol. 43, no. 4.
- 13- Chavkin, Allan and Nancy Feyl Chavkin. (2007). The Origins of Leslie Marmon Silko's *Ceremony*. *The Yale University Library Gazette*, Vol. 82, No. 1/2, pp. 23-30.
- 14- Evans-Campbell, Teresa. (2008). Historical Trauma in American Indian/Native Alaska Communities: A Multilevel Framework for Exploring Impacts on Individuals, Families, and Communities. *Journal of Interpersonal Violence*, University of Washington, Vol. 23, n. 3, 316-38 Sage P.10.1177/0886260507312290, [www.jiv.sagepub.com](http://online.sagepub.com) hosted at <http://online.sagepub.com>.
- 15- Jahner, Elaine A. (2012). Leslie Marmon Silko. *Handbook of Native American literature*. Edited by Andrew Wiget. New York: Routledge, pp. 499-511.
- 16- Nelson, Robert M. (2005). Leslie Marmon Silko: *Storyteller*. *The Cambridge Companion to Native American Literature*. Edited by Joy Porter and Kenneth M. Roemer. New York: Cambridge UP., pp.245-256.
- 17- Rice, David A. (2005). Witchery, Indigenous Resistance, and Urban Space in Leslie Marmon Silko's *Ceremony* . *Studies in American Indian Literatures*, Vol. 17, no. 4, pp. 114–143, www.jstor.org/stable/20737306.
- 18- Remp, Katelyn. (2015). Using the Land to Heal: A Warrior's Journey in Leslie Marmon Silko's Novel *Ceremony*. *Ecospirit*, vol.6 No. 4, pp:1-5.

- 19- Yadav, Beena. (2015). The Survival of Native American Identity in the Writings of Leslie Marmon Silko. University of Lucknow, PhD dissertation. <http://hdl.handle.net/10603/70752>.

فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی

دوره هشتم، شماره سی‌ام، زمستان ۱۴۰۳

کنکاشی تطبیقی از التیام روان‌زخم زیست‌محیطی در رمان‌های مراسم لرلی مارمون

سیلکو و سووشون سیمین دانشور

شکوفه ذریه حبیب^۱، لیلا برادران جمیلی^۲، بهمن زرین جویی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۹

(صص ۴۹-۷۲)

چکیده

در این مقاله به استناد نظریات نقد بوم‌گرا، رمان‌های مراسم از لرلی مارمون سیلکو (۱۹۴۸-) و سووشون از سیمین دانشور (۱۳۰۰-۱۳۹۰) از دیدگاه التیام روان‌زخم‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌اند. نقد زیست‌محیطی رابطه بین طبیعت و انسان را در متون ادبی تحلیل می‌کند. همچنین با به کارگیری رویکرد روان‌زخم زیست‌محیطی جایگاه و اهمیت محیط زیست بر روان انسان مورد تأکید قرار می‌گیرد. این مقاله با بررسی این رمان‌ها به چگونگی تأثیر شرایط محیط زیست بر روان انسان در راستای نمود و تجلی رابطه گسست‌ناپذیر انسان و محیط زیست می‌پردازد. فرضیه اصلی پژوهش این است که گذر از روان‌زخم زیست‌محیطی تحت تأثیر طبیعت امکان‌پذیر است. در این مقاله مراسم و سووشون به مثابه دو اثر از دو نویسنده نامدار، دغدغه‌های زیست‌محیطی سیلکو و دانشور را به تصویر می‌کشند. نظریات بوم‌گرایانه لارنس بیوئل و همچنین چریل گلتفلتی و هارولد فروم برای تحلیل آثار مورد استفاده قرار گرفته‌اند. نظریات کتی کاروت پیرامون روان‌زخم نیز در این مقاله به کار گرفته شده تا

^۱ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات انگلیسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی و اجتماعی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران | shokofeh632002@yahoo.com.

^۲ استادیار زبان و ادبیات انگلیسی، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران. (نویسنده مسئول)

lbjamili@yahoo.com

^۳ استادیار زبان و ادبیات انگلیسی، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران.

bahmanzarrinjooee@yahoo.com

نشان دهند چگونه روان‌زخم‌ها در زندگی انسان‌ها و روابطشان با طبیعت دخیل هستند. وجه مشترک قهرمانان سیلکو و دانشور، بهره‌گیری از خود طبیعت برای درمان و التیام روان‌زخم‌هایی است که در اثر تخریب طبیعت و نابودی سرزمین نیاکانشان ایجاد گشته‌اند.

کلید واژگان: طبیعت، بوم‌گرایی، سرزمین نیاکان، بومیان آمریکا، روان‌زخم زیست‌محیطی

۱- مقدمه

تاریخ زندگی بومیان آمریکا نشان می‌دهد که زندگی و بقای بومیان، به‌صورت انکارناپذیری با طبیعت گره خورده است. یکی از نخستین و اصلی‌ترین دغدغه‌های بومیان، طبیعت و شرایط بحرانی آن است. در چارچوب نقد بوم‌گرا، روایت و سرنوشت روان‌زخم زیست‌محیطی بومیان در رمان مراسم در توضیح اهمیت طبیعت در روان آسیب‌دیده بومیان آمریکا متمرکز می‌شود. لرلی مارمون سیلکو به‌عنوان نویسنده‌ای بومی علاقه زیادی به طبیعت در آثارش دارد. زمانی که جنگ جهانی دوم آغاز شد، بومیان تمام فعالیت‌های خود را برای شرکت در جنگ رها کردند؛ زیرا به اهمیت دفاع از سرزمین واقف بودند و بدون شک نقش بسزایی در پیروزی و تحقق اهداف آمریکاییان ایفا کردند. علی‌رغم تخصیص قسمت عمده‌ای از زمین‌ها و سرزمین‌های نیاکانشان برای پیشبرد اهداف ملی آمریکا در زمان جنگ، سکونت در مکانی جدید، تبدیل به معضلی جدی برای بومیان شد. اسکان در شهر برای اغلب بومیان بسیار دشوار بود؛ چون آن‌ها از لحاظ روحی، اجتماعی و اقتصادی برای این تغییر بزرگ آمادگی نداشتند. روان‌زخم ناشی از این تغییر در آثار زیادی از نویسندگان بومی به چشم می‌خورد. برای قرون متوالی ادبیات به بومیان یاری رساند تا به بیان معضلات خود بپردازند و از سرزمین‌ها، فرهنگ و قلمروشان دفاع کنند.

آثار سیلکو، بسان آینه‌ای انعکاس‌دهنده وطن بومیان و وحشی‌گری‌های سفیدپوستان در برابر ساکنین بومی برای بازپس‌گیری زمین‌های آباء و اجدادی و هتک حرمت آن‌هاست. سیلکو در مراسم، نگرانی‌های خود را از تغییرات زیست‌محیطی که سفیدپوستان ایجاد کرده‌اند، بیان می‌کند. به‌عنوان یک بومی وی خویش را جزیی از طبیعت مقدس می‌داند. همان‌گونه که بومیان، طبیعت و تمام موجودات را زنده می‌انگارند و خودشان را از آن‌ها متفاوت تصور نمی‌کنند، سیلکو نیز تمام موجودات و طبیعت را بسیار باارزش می‌پندارد.

بومیان شکرگزار تک تک عناصری هستند که طبیعت در اختیارشان قرار می‌دهد. رابطه متقابل بین طبیعت و بومیان اثبات می‌کند که بومیان برای تداوم زندگی خویش وابسته به طبیعت هستند و از سوی دیگر بقای طبیعت نیز به بومیان بستگی دارد. سیلکو به قدری از تغییرات زیست محیطی سرزمین‌های اجدادی‌اش متأثر بود که تصمیم گرفت طبیعت مقدسی که در کودکی در آن زندگی کرده بود را برای نسل‌های بعدی به تصویر بکشد. در مراسم نیز سیلکو سرزمین بومیان و مشکلات آنان در قبال حفاظت از سرزمین‌های نیاکانشان را به تصویر کشیده است.

در ایران نیز، پس از جنگ جهانی دوم مشکلات زیست محیطی به یکی از دغدغه‌های ایرانیان تبدیل شده است. ارتقاء سطح آگاهی مردم نسبت به محیط پیرامونشان و تأثیر محیط زیست رو به افول، در روان دوستداران محیط زیست، هدف سووشون از تصویرسازی طبیعت در این اثر است. در این مقاله با مطالعه و بررسی نقش مکان و محیط زندگی و همچنین پایان طبیعت با استفاده از نقد بوم‌گرا و روان‌زخم، نقش نویسندگان مورد تأکید قرار گرفته است. سیمین دانشور به عنوان اولین بانوی رمان‌نویس ایرانی، در آثارش طبیعت و موجودات را مورد عنایت ویژه‌ای قرار داده است. توجه دانشور به طبیعت قابل تقدیر و همچنین نشان بارز این حقیقت است که زخم زیست محیطی برای دانشور بسیار ملموس بود. وضعیت ایران در زمان جنگ جهانی دوم و همچنین مشکلات مردم در آن برهه سیاه در سووشون بازتاب یافته است. سووشون نمایانگر اوضاع ایران در اواخر جنگ جهانی دوم است. حضور نیروهای متفقین در استان فارس و ایستادگی برخی از حکام فارس و مشکلات مردم در زمان قحطی و بیماری و همچنین دفاع از سرزمین مادری و نگرانی از نابودی محیط زیست در سووشون ترسیم گشته است. دانشور به نحو عالی قحطی، جنگ، فقر و مرگ و میر مردم در زمان جنگ را تصویرسازی کرده است (پناهی‌فر، ۱۳۹۰: ۷۹). روان‌زخمی که در میان مردم ظهور کرده بود در سووشون کاملاً مشهود است.

درخشش بانو دانشور با انتشار نخستین مجموعه داستان‌ش با نام آتش خاموش بود؛ زمانی که وی تنها بیست سال داشت. دانشور در دوران کودکی خویش در مدرسه انگلیسی‌ها درس خوانده بود و از کودکی اطمینان داشت که حرفه نویسندگی را انتخاب می‌کند. دانشور در سووشون تنها وقایع ایران را روایت نمی‌کند، بلکه تمام وقایع جنگ را با جزئیات به تصویر می‌کشد. دانشور از کودکی با طبیعت انس گرفته بود و با حیوانات رابطه خوبی

داشت. پدرش پزشکی بود که با اسب به دیدار مریض‌هایش می‌رفت و مادرش هنرمند بود و برای نقاشی به طبیعت می‌رفت و گاهی دانشور را با خود می‌برد؛ به همین علت دانشور از عشق خویش به طبیعت در آثارش سخن به میان آورده است. مجموعه داستان‌های کوتاهش نیز گواه عشق وی به طبیعت و موجودات زنده است. دانشور از وجود بیگانگان در سرزمین مادری‌اش خشنود نبود و در سووشون این نگرانی را به‌شکلی کاملاً محسوس بیان می‌کند.

۱-۱- بیان مسئله

مسائل زیست‌محیطی مهم‌ترین دغدغه قرن حاضر است. دانشمندان، محققین، هنرمندان و نویسندگان زیادی سعی بر آن دارند تا توجه انسان‌ها را به پایان قریب‌الوقوع جهان جلب کنند. فاجعه‌های زیست‌محیطی حاضر حاصل عملکرد اشتباه انسان‌ها در قبال طبیعت و همچنین حاصل قوانین و دستورالعمل‌های نادرست است. چالش اصلی قرن بیست و یک فقط جنسیت، نژادپرستی یا ناعدالتی اقتصادی نیست؛ بلکه اصلی‌ترین مسئله قرن حاضر، مشکلات طبیعت است که تمام حیات موجودات زنده وابسته به آن است. از آن جایی که طبیعت، فرهنگ و هنر از یکدیگر جدا نیستند و میان‌رشته‌ای هستند، ادبیات هم به‌مثابه نوعی هنر در برابر مسائل زیست‌محیطی احساس مسئولیت کرده و واکنش نشان می‌دهد.

مسئله حیاتی و اساسی جهان امروز رنج و آسیبی است که نویسندگان مسائل زیست-محیطی را به خود مشغول کرده است. برخی نویسندگان در تلاش هستند تا مشکلات و مسائل زیست‌محیطی را در آثارشان به تصویر کشیده و بازتاب دهند تا در مورد پایان قریب‌الوقوع جهان هشدار بدهند. جنگل زدایی، مشکلات هسته‌ای، انقراض گونه‌های مختلف جانوری و گیاهی و تغییرات آب و هوایی نمونه‌ای از مشکلات زیست‌محیطی امروزی به‌شمار می‌آیند.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

تاکنون تحقیق گسترده‌ای به صورت بین رشته‌ای بر اساس نقد بوم‌گرا در زمینه روان‌زخم زیست‌محیطی و التیام آن در آثار سیلکو و دانشور بر مبنای موضوعات طبیعت در حیطه ادبیات صورت نگرفته است؛ بنابراین بررسی آن حائز اهمیت است. در واقع نتایج و یافته‌ها ارزش آثار مذکور سیلکو و دانشور را بر اساس نظریه نقد بوم‌گرا و روان‌زخم زیست‌محیطی

بیشتر ملموس می‌سازند. این تحقیق هر چند به صورت جزئی و آغازین، نقش بسزایی در درک روان‌زخم زیست‌محیطی این نویسندگان ایفا می‌کند. در این بررسی، روابط بین رنج طبیعت و روان‌زخم نویسندگان و سرانجام روش‌های التیام زخم‌هایشان نشان داده می‌شود. اهمیت این تحقیق بر این امر استوار است که موقعیت برجسته سیلکو و دانشور را به‌عنوان نویسندگان پیشرو بوم‌گرا بین سایر نویسندگان اثبات می‌کند. همچنین در درک نقد بوم‌گرا و روان‌زخمی که توسط این نویسندگان به تصویر کشیده شده است، مفید واقع می‌گردد.

۱-۳-پیشینه تحقیق

-آلن چاوکین در کتاب مراسم لزلی مارمون سیلکو: کتاب منبع (۲۰۰۲)، مراسم را به‌عنوان مهم‌ترین رمان رنسانس بومیان معرفی می‌کند. این کتاب شامل چهارده مقاله با رویکردهای نظری متفاوت است. اطلاعات مهم دربارهٔ باورهای بومیان، یکی از دغدغه‌های اصلی این کتاب است. در دو گفت‌وگوی سیلکو که در کتاب آمده است، وی اهمیت انتقال سنت به صورت شفاهی و داستان‌سرایی را بیان می‌کند. این کتاب برای درک آنچه در لایهٔ زیرین داستان سیلکو می‌گذرد، مفید است.

- رسالهٔ دکتر بیبا یاداو، تحت عنوان «بقای هویت بومی آمریکا در نوشته‌های لزلی مارمون سیلکو» (۲۰۱۵)، ردپاها و مسیرهای بقای هویت بومی بومیان را در نوشته‌های سیلکو روشن می‌کند. آثار وی به‌عنوان ادبیات بومی آمریکا طبقه‌بندی می‌شوند. در بخش مقدمه یاداو به این نکته اشاره می‌کند که سیلکو با احساس وابستگی شدید به سرزمین نیاکان و فرهنگ خویش می‌نویسد (IV). تمرکز تحلیل انتقادی فصل دوم بر روی رمان‌های مراسم و داستان‌نویس با تکیه بر بقای هویت بومی آمریکا و نحوهٔ عملکرد سیلکو در مراحل اولیهٔ نویسندگی است. وی اذعان می‌دارد که سیلکو از طریق بازنمایی تاریخ‌های محلی و جنبه‌های فرهنگی-اجتماعی، داستان‌هایش را روایت کرده است. سیلکو از بیگانگی بومیان در جامعهٔ سفیدپوست و اهمیت سنت‌های بومی و قبیله‌ای در کمک به بومیان برای مدیریت زندگی در جوامع مدرن سخن گفته است.

-آلن چاوکین و نانسی فیل چاوکین در مقالهٔ «سرمنشأ رمان مراسم لزلی مارمون سیلکو» (۲۰۰۷) به بررسی خاستگاه رمان مراسم می‌پردازند و تأکید می‌کنند که درک منشأ رمان

مراسم به خواننده این امکان را می‌دهد که پیچیدگی این رمان را که یکی از شاهکارهای ادبیات قرن بیستم است، درک کند. به اعتقاد آنان اگرچه از سال ۱۹۶۸ تا به امروز، بسیاری از آثار ارزشمند از نویسندگان رنسانسی بومیان منتشر شده است، اما مراسم سیلکو یکی از معدود مواردی است که توجه گسترده‌ای را به خود جلب کرده است. خواندن این کتاب در دوره‌های دانشگاهی، از جمله مطالعات زنان، مطالعات سرخپوستان آمریکایی، ادبیات، دین و دوره‌های مردم‌شناسی، اغلب الزامی است.

- کتاب سیمین دانشور در آیینۀ آثارش (۱۳۹۰) به قلم سیمین پناهی‌فرد، به تحلیل چند جانبه آثار دانشور می‌پردازد. این کتاب که در هفت فصل تنظیم شده است، در ابتدا با ذکر زندگی-نامه دانشور، به بررسی جایگاه والای وی در ادبیات معاصر ایران می‌پردازد. فصل چهارم این کتاب به تحلیل و بررسی رمان‌های دانشور اختصاص یافته و اولین گفتارش مربوط به سووشون است. پناهی‌فرد سووشون را «کامل‌ترین رمان فارسی» از جهت ساختار معرفی می‌کند و معتقد است که هیچ رمان فارسی تاکنون نتوانسته «از جهت ساختار و هماهنگی اجزای تشکیل دهنده ساختار قصه» با رمان سووشون برابری کند (پناهی‌فرد، ۱۳۹۰: ۱۳۵). در فصل‌های بعدی، مجموعه داستان‌های کوتاه و سایر رمان‌هایش مورد بررسی قرار گرفته‌اند. جلوه‌های نو در رمان‌های دانشور و همچنین دیدگاه اصالت زن دانشور در آثارش موارد دیگری هستند که مورد کنکاش قرار گرفته‌اند.

- لیلی جمالی و راضیه جوانمرد در مقاله «مقایسه نموده‌های جنگ در رمان سووشون سیمین دانشور و رمان اسیر خشکی‌ها اثر دوریس لسینگ در پرتو نقد زنانه شوالتر» (۱۳۸۸)، تفاوت‌ها و شباهت‌های دو نویسنده، از دو جغرافیای مختلف را بررسی می‌کنند. نموده‌های جنگ در این دو رمان در سایه نظریه نقد زنانه شوالتر به تصویر کشیده شده‌اند تا نشان دهند این دو نویسنده در تقابل با واقعیت اجتماعی مشترکی همانند جنگ واکنش مشابهی داشته و با به‌کارگیری سبک مشترک، رفتار نوشتاری مشابهی از خود نشان می‌دهند. آن‌ها معتقدند که دانشور از حقایق زندگی شخصی خویش و دنیای اجتماعی پیرامونش، در نگارش سووشون الهام گرفته است. «زری، آینه خود دانشور است و یوسف همان جلال او است» (جمالی و جوانمرد، ۱۳۸۸: ۶۱). یوسف همانند جلال به بی‌ریشگی نسل خویش به‌خوبی

واقف است و می‌کوشد با رجوع به فرهنگ اصیل خویش، سرزمینش را از دست مشکلات رها کند.

-در «بررسی مکانیسم‌های دفاعی روانی در آثار سیمین دانشور (با تکیه بر رمان‌های سووشون، جزیره سرگردانی، ساربان سرگردان)» (۱۴۰۲)، زهرا دوستی و همکاران با بررسی شخصیت‌های داستانی رمان‌های دانشور از دیدگاه مکانیسم‌های دفاعی روانی نشان می‌دهند که واکنش‌های شخصیت‌های این آثار مبتنی بر انگیزه‌های روانی است. در این مقاله شخصیت زری مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه این شد که «فشار سهمگینی روان او را می‌آزارد که راهکار آن مکانیسم فرونشانی است» (دوستی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۳۶). زری در این رمان با تروماهایی مواجه می‌شود که به‌ناچار به روش‌های درمانی خاص خودش رو می‌آورد.

۱-۴- روش تحقیق

روش انجام تحقیق مطالعات کتابخانه‌ای جهت کشف ارتباط بین روان‌زخم محیط و روان‌زخم نویسنده بر اساس نظریه‌های متعدد در نقد بوم‌گرا و رابطه بین فرهنگ و طبیعت است. اندازه‌گیری متغیرهای مورد بررسی این تحقیق کیفی است و روش مطالعه آن مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است. قدم اول در این نوع تحقیق دسترسی به منابع اولیه مرتبط با موضوع است. طبقه‌بندی این اطلاعات و تنظیم آن‌ها در فصل‌های مرتبط، قدم بعدی است. با درک و تحلیل رمان‌ها، موضوع به آسانی دنبال می‌شود و سپس برای تأیید موضوع منابع ثانویه مورد استفاده قرار می‌گیرند.

۱-۵- مبانی نظری: پیدایش و مفهوم نقد بوم‌گرا و روان‌زخم زیست‌محیطی

اصطلاح نقد بوم‌گرا به‌عنوان شاخه‌ای از مطالعات ادبی در اوایل قرن نوزدهم ظهور کرد. نگرانی‌های زیست‌محیطی و انعکاسشان در ادبیات پس از نشست سالانه محیط زیست و ادبیات مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفت. پس از این نشست مجله‌ای تحت‌عنوان «مطالعات میان‌رشته‌ای در ادبیات و محیط زیست» (ISLE) منتشر گردید.

طبق نظریات چریل گلاتفلی و هارولد فروم در کتاب خواننده بوم‌گرایی: نقطه عطفی در بوم‌شناسی ادبی (۱۹۹۶)، هدف این مجله ارتقا تبادل نظر و اطلاعات مرتبط به رابطه طبیعت و انسان است (گلاتفلی و فروم، ۱۹۹۶: xviii). گلاتفلی و فروم، نقد بوم‌گرا را این‌گونه تعریف می‌کنند: «نقد بوم‌گرا ارتباط میان ادبیات و محیط زیست را بررسی می‌کند»

(همان: xviii). آن‌ها اذعان می‌دارند که ویلیام روکرت در سال ۱۹۷۸ برای اولین بار اصلاح بوم‌گرایی را در مقاله‌ای تحت عنوان «ادبیات و بوم‌گرایی: آزمایشی در نقد بوم‌گرا» ابداع کرد. نقد بوم‌گرا اصطلاحی است که برای نظارت و بررسی ارتباط بین ادبیات و محیط زیست به کار گرفته می‌شود. خواسته نقد بوم‌گرا از انسان‌ها این است که به درون خویش و همچنین دنیای اطرافشان با دقت نظاره کنند تا چگونگی تصویرسازی طبیعت، ارتباط انسان‌ها با طبیعت و جهان پیرامون خویش را نقد و بررسی کنند. همان‌گونه که بهنام میرزابابازاده فومشی اذعان می‌کند: «ادبیات می‌تواند در افزایش آگاهی زیست‌محیطی انسان نقشی اساسی بازی کند» (میرزابابازاده، ۱۳۹۹: ۴۸).

لارنس بیوئل به‌عنوان یکی از پیشگامان نقد بوم‌گرا، علاقمند به مطالعه رابطه بین طبیعت و ادبیات و به‌خصوص ادبیات آمریکا است. وی در طول سال‌های فعالیت خویش الهام‌بخش منتقدین ادبی بسیار زیادی در زمینه نقد بوم‌گرا بوده است. کتاب بیوئل تحت‌عنوان تخیل زیست‌محیطی: ثورو، طبیعت‌نویسی، و شکل‌گیری فرهنگ آمریکایی (۱۹۹۵) به نقش تخیل زیست‌محیطی در ادبیات می‌پردازد تا تغییرات احتمالی موجود در رابطه بین انسان و طبیعت با انعکاس بوم‌شناسی در ادبیات را بررسی کند. بیوئل معتقد است که طبیعت خاموش، نیازمند صدایی است که وضعیت دراماتیکش را فریاد بزند: «طبیعت سرکوب و خفه گشته و محتاج سخنگو است» (بیوئل، ۱۹۹۵: ۲۰-۲۱).

بیوئل اذعان می‌دارد که برای غلبه به فاجعه زیست‌محیطی انسان‌ها باید متکی به کشف راه‌های جدیدی برای تفکر به طبیعت و رابطه انسان‌ها و طبیعت باشند. وی خاطرنشان می‌کند که در طول جنگ سرد، تهدید بوم‌کشی جدی‌تر از خطر تخریب هسته‌ای برای محیط زیست ایالات متحده بود (همان: ۷).

آنیل نارین در سینمای روان‌زخم زیست‌محیطی (۲۰۱۵) اذعان می‌کند که روان‌زخم زیست‌محیطی شامل آسیب‌هایی است که انسان به طبیعت وارد می‌کند یا برعکس، زخم‌ها و آسیب‌هایی که توسط طبیعت به انسان وارد می‌شوند (i). تجربه بلایای زیست‌محیطی، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، انسان‌ها را وحشت‌زده کرده، آن‌ها را مهار و از نظر سیاسی و روانی فلج می‌کند. از سوی دیگر، نارین معتقد است هر اتفاق در ابعاد مختلف طبیعت بیفتد، طبیعت با شکوه به وجود خود ادامه می‌دهد: «طبیعت، چه ما را تهدید کند، چه ما آن

را تهدید کنیم یا خود را جزئی از آن بدانیم، متعالی باقی می ماند: با زیبایی وصف ناپذیر و قدرت لایتناهی که ورای قدرت ادراک ماست» (نارین، ۲۰۱۵: ۱).

محیط، بلایا و نیروهای طبیعی انسان را تهدید می کنند و از طرفی انسان ها، هرچند خود را جزئی از طبیعت می دانند، به محیط زیست آسیب می زنند. در عصر انقلاب صنعتی به دلیل آسیب های وارده بر طبیعت، روان زخم زیست محیطی در انسان ها پدیدار شده است. طبیعت نسبت به انسان خیرخواه و مهربان بوده و هر آسیبی که به طبیعت وارد شود بر روان انسان تأثیر می گذارد. اگرچه انسان ها در حال تخریب طبیعت هستند، اما در تلاش برای نجات آن نیز هستند (همان: ۲).

۲- بحث و بررسی

۲-۱-۲- مراسم لزلی مارمون سیلکو

۲-۱-۱- روان زخم زیست محیطی تاریخی بومیان آمریکا و ارتباطش با هویت بومیان

تخریب زمین منجر به روان زخم های تاریخی زیست محیطی-فرهنگی بومیان شده است. همان طور که ترسا ایوان کامل بیان کرده، بومیان آمریکایی زنجیره ای از حوادث تروماتیک مانند تخریب زمین و تغییر مکان زندگی را در طول چند دهه تجربه کرده اند که باعث روان زخم تاریخی آن ها شده است (کامل، ۲۰۰۸: ۳۱۶). هر چه اروپایی ها بیشتر مالکیت زمین را به دست بگیرند، بومی ها بیشتر در افسردگی غوطه ور می شوند. یعنی قلمرو مقدس آن ها در خطر نابودی است: «برای سرخپوستان آمریکایی، زمین، گیاهان و حیوانات به عنوان خویشاوندان مقدس در نظر گرفته می شوند که بسیار فراتر از مفهوم مالکیت است. از دست دادن آن ها مایه اندوه بومیان گشته است» (بریوهارت و دی بریان، ۱۹۹۸: ۶۲).

زمین فقط دارایی آن ها نیست، فرهنگ، هویت و یگانگی آن ها است. سرزمینی که قرن ها متعلق به آن ها بود، توسط سفید پوستان اشغال و ویران شد و از این رو بومیان آمریکایی با روان زخم تاریخی مواجه شدند که به نسل های بعدی نیز به ارث رسید و به فرهنگ آن ها نفوذ کرد. گلاتفلی و فروم نیز به رابطه طبیعت و فرهنگ اشاره می کنند: «همه نقدهای بوم شناختی این فرض اساسی را دارند که فرهنگ بشری به جهان فیزیکی متصل است، بر آن تأثیر می گذارد و از آن تأثیر می پذیرد» (گلاتفلی و فروم، ۱۹۹۶: XIX) آسیب تاریخی بومیان آمریکایی توسط سیلکو در مراسم به تصویر کشیده شده است. تایو برای عدم

جلوگیری از تخریب وطن توسط مردم غیربومی شکنجه می‌شود. وی از همه آن‌ها متنفر است:

«نه برای کاری که می‌خواستند با او بکنند، بلکه برای کاری که با ماشین‌هایشان با زمین کردند و با سگ‌ها و تفنگ‌هایشان با حیوانات کردند. بارها و بارها این اتفاق افتاد و مردم مجبور بودند به تماشای آن پردازند، زیرا قادر نبودند از چیزهایی که برایشان مهم بودند محافظت کرده و آنان را نجات دهند. [...] او یکی از ویرانگرها نبود [...] ناوشکن‌ها آن‌ها را فرستاده بودند تا این دنیا را خراب کنند و روز به روز این کار را می‌کردند» (سیلکو، ۲۰۰۶: ۱۳۶).

تایو قصد دارد به همه سفیدپوستانی که سرزمین نیاکانشان را دزدیده و ویران کرده‌اند، شلیک کند و بکشد. او به عنوان عضوی از جامعه بومی که از نظر تاریخی تحت ظلم و ستم هستند و به مثابه سربازی در جنگ جهانی دوم، با پیامدهای روان‌زخم مواجه می‌شود. برخی از علائم روان‌زخم تاریخی شامل «غم حل نشده، غم پیچیده/طولانی PTSD و افسردگی» است (بریوهارت و دیگران، ۲۰۱۱: ۲۸۴). تایو پس از بازگشت از جنگ با رویاها و کابوس‌ها زندانی می‌شود: «تایو آن شب خوب نخوابید. او خود را روی تخت آهنی قدیمی پرت کرد. حتی پس از اینکه دوباره بی حرکت دراز کشید، تخت جیرجیر می‌کرد و رویاهای مرطوب شب سیاه و صداهای بلندی که او را بارها و بارها مانند زباله‌های گیر کرده در سیل می‌پیچیدند، به صدا در می‌آوردند» (سیلکو، ۲۰۰۶: ۲۲). فروید اشاره می‌کند که:

«مطالعه رویاها مطمئن‌ترین روش برای بررسی فرآیندهای ذهنی عمیق هستند. رویاهایی که در روان‌رنجورهای تروماتیک رخ می‌دهند این ویژگی را دارند که مکرراً شخص را به موقعیت اندوهناک خود بازگردانند. حتی قادراند شخص را با ترس و اضطراب از خواب بیدار کنند. در بیداری نیز شخص مشغول مرور خاطرات تروماتیک خود است، شاید بیشتر نگران این است که به آن اتفاق ناگوار فکر نکند» (فروید، ۱۹۹۰: ۷).

رویاها و گریه‌های بی‌پایان تایو نیاز به تأکید بر اهمیت فزاینده روان‌زخم برای کهنه‌سربازان سرخ‌پوست آمریکایی را افزایش می‌دهد. تأثیرات چند نسل ترومای تاریخی نتایج آزاردهنده‌ای برای درک بار آسیب‌زای روان‌زخم زیست‌محیطی-فرهنگی سرخ‌پوستان آمریکایی دارد. در مراسم، تایو معتقد است که سفیدپوستان در تلاش برای تغییر هویت

بومیان هستند: «آنها سعی می‌کنند تصمیم بگیرند که شما چه کسی هستید» (سیلکو، ۲۰۰۶: ۱۵۰). سرزمین آنها برابر است با فرهنگ و هویت آنها که توسط سفیدپوستان تصرف شده است: «به مردم آموخته بودند که خود را تحقیر کنند زیرا فقط زمین بایر و رودخانه‌های خشک برایشان باقی مانده بودند» (همان: ۱۳۳). بدیهی است که هویت بومیان به قلمروشان بستگی دارد. سیلکو اشاره می‌کند که «هویت، باور و اعتقاد پوئبلو حول محور طبیعت قرار دارد» (همان: ۸).

وی خاطر نشان می‌کند که زمین با هویت آنها یکسان است. تایو بیان می‌کند که بومیان با وجود اشغال سرزمین‌های نیاکانشان توسط سفیدپوستان، وفاداریشان به طبیعت را حفظ می‌کنند: «اما آنها اشتباه می‌کردند. این سفیدپوستان بودند که چیزی نداشتند. این سفیدپوستان بودند که مانند دزدها رنج می‌کشیدند و هرگز نمی‌توانستند فراموش کنند که غرورشان در چیزی دزدیده شده بود، چیزی که هرگز مال آنها نبوده و هرگز نمی‌توانست باشد» (همان: ۱۳۳). تایو سفیدپوستان را ویرانگران طبیعت می‌خواند که بومیان و طبیعت را فریب داده‌اند تا از آنها سوءاستفاده کنند.

۲-۱-۲- تلاش بومیان آمریکا برای التیام روان‌زخم زیست‌محیطی با پیروی از روش‌های نیاکانشان

سرخ‌پوستان آمریکایی برای التیام و رهایی از روان‌زخم، باید هویت خود را پیدا می‌کردند. روان‌زخم‌های اجدادشان که ناشی از تصرف سرزمین نیاکانشان، فرهنگ، طبیعت و زبان‌شان بوده، در آنها ریشه دوانده است (بریوهارت و دی بریان، ۱۹۹۸: ۵۶). واکنش تروماتیک بومی‌ها را می‌توان با طبیعتی که از آنها ربوده شده درمان کرد. احساس تعلق بومیان آمریکایی به طبیعت، درمانی برای روان‌زخمشان است. همان‌طور که نارین بیان کرده است فجایع زیست‌محیطی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم تجربه می‌شوند می‌توانند انسان را متلاشی کنند (نارین، ۲۰۱۵: ۱). در مراسم قبیله‌ای آنها، تایو با حضور در طبیعت، روان‌زخم خود را فراموش می‌کند: «این بالاترین نقطه روی زمین بود: او می‌توانست آن را احساس کند. ربطی به اندازه‌گیری و ارتفاع نداشت. جای خاصی بود او لبخند می‌زد. او احساس قدرت می‌کرد» (سیلکو، ۲۰۰۶: ۹۳). از آنجائی که بومیان به برابری بین کل موجودات زنده در

طبیعت اعتقاد دارند، نابودی منجر به آسیب روحی و همچنین روان‌زخم در آن‌ها می‌شود. طبیعت این توانایی را دارد که روان‌زخمشان را التیام بخشد. همان‌طور که کتی کاروت اشاره می‌کند، فروید تروما را «زخم ذهن» می‌نامد که برخلاف زخم‌ها و آسیب‌های جسمی به راحتی التیام نمی‌یابد (کاروت، ۱۹۹۶: ۴). علی‌رغم زخم‌های جسمانی تایو که به‌سادگی قابل درمان هستند، روان‌زخم‌های زیست‌محیطی وی با بازگشت به خانه‌اش، جایی که او هویت واقعی خویش را باز می‌یابد، بهبود می‌یابد (همان: ۲۷).

سرخ‌پوستان برای برقراری ارتباط مجدد با فرهنگ و طبیعت گمشده خود به محیط اطراف خود نیاز دارند تا از سفیدپوستان فاصله بگیرند. کاتلین رمپ بیان می‌کند که طبیعت مکانی مقدس برای زندگی پایدار بومیان و همچنین مکانی برای مالکیت جامعه‌ای مستقل است (رمپ، ۲۰۱۵: ۱). وی اشاره می‌کند که برقراری ارتباط مستقیم با طبیعت برای سرخ‌پوستان «به منظور مقابله با ناامیدی و بیگانگی ایجاد شده توسط جامعه سفیدپوست» حیاتی است (همان: ۱).

تایو سعی می‌کند با روان‌زخم‌های خود کنار بیاید، زیرا قسمتی از مشکلاتش از آنجا نشأت می‌گیرد که او «از گیاهان و حیوانات» دور شده است (سیلکو، ۲۰۰۶: ۹۲). تایو در تلاش است تا ارزش و اهمیت کل موجودات زنده را دوباره درک کند. به‌عنوان یک بومی، تایو با روش‌های متمایز و مخصوص بومیان، روان‌زخم زیست‌محیطی خویش را التیام می‌بخشد. آسیب‌هایی که بومیان با آن‌ها مواجه شده‌اند، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با نگرانی‌های زیست‌محیطی آن‌ها مرتبط است. درمان‌های روان‌زخم زیست‌محیطی بومیان در مراسم قصه‌گویی و رقص‌های آیینی در طبیعت خلاصه می‌شوند. طبیعت علی‌رغم این‌که تهدیدی برای انسان‌ها می‌باشد، «متعالی» تلقی می‌شود. از سوی دیگر، انسان نیز تهدیدی برای طبیعت است، هرچند که خود بخشی از آن است (نارین، ۲۰۱۵: ۱). بومیان با زندگی دوستانه با طبیعت هرگز تهدیدی برای آن نبودند. در پرتو غارت سفیدپوستان، نگرانی سرخ‌پوستان برای محیط زیست منجر به روان‌زخم‌های زیست‌محیطی در آنان گشته است که درمانشان نیز وابسته به طبیعت است.

سیلکو، با داستان‌سرایی بزرگ شده است. رابرت ام. نلسون در «لزلی مارمون سیلکو: داستان‌سرایی» بیان می‌کند که «لزلی مارمون سیلکو در خانه‌ای پر از کتاب و داستان بزرگ

شد - داستان‌های لاگونا، کتاب‌های اروپایی-آمریکایی، کتاب‌هایی درباره داستان‌های لاگونا، داستان‌های لاگونا درباره تماس‌های اروپایی و آمریکایی - میراثی از تعامل و میانجی‌گری فرهنگی که عمیقاً بر سبک و کارنامه داستان‌سرایی او تأثیر گذاشته است» (نلسون، ۲۰۰۵: ۲۴۶). نلسون معتقد است که مراسم «بیش از هر چیز درباره شفا و قدرت شفابخش داستان‌ها و سرزمین است» (۲۵۰). داستان‌ها به سرخ‌پوستان قدرت جادویی می‌دهند تا زنده بمانند و شفا پیدا کنند. سیلکو در ابتدای مراسم می‌نویسد: «من در مورد داستان‌ها به شما خواهم گفت، [او گفت] آن‌ها فقط سرگرمی نیستند. گول نخورید. آن‌ها تمام چیزی هستند که ما داریم، می‌بینید، تمام چیزی که باید بجنگیم بیماری و مرگ» (سیلکو، ۲۰۰۶: ۲۰).

تایو نه به روش‌های درمانی قبیله‌اش برای وضعیت آسیب‌دیده‌اش متصل می‌شود و نه توان جدایی از آن‌ها را دارد. تایو در میان فرهنگ اجدادش و زخم‌های روانی خودش سرگردان است. داستان‌سرایی سرخپوستان را قادر به ادامه حیات می‌سازد تا خود را با فشارهای متعدّد دنیای بیرون تطبیق دهند (نلسون، ۲۰۰۵: ۲۴۵). روند بهبودی تایو در بیمارستان بیهوده است و در نتیجه، روش‌های سنتی بومیان را جایگزین می‌کنند.

بتونی، پیرمرد درمانگر، تلاش می‌کند با ایجاد پیوند مجددی بین تایو با فرهنگ بومی خویش و ارتباط آن با طبیعت، وی را درمان کند. الین ای. جاهنر اشاره می‌کند که «گوش دادن و داستان‌گویی می‌توانند فرآیندهای زندگی‌بخشی باشند» (جاهنر، ۲۰۱۲: ۲۰۵). از دیدگاه بتونی داستان‌ها همه چیز هستند: «اگر داستان‌ها را نداشته باشید، چیزی نخواهید داشت» (سیلکو، ۲۰۰۶: ۲۰). اگرچه بتونی می‌داند که با ورود سفیدپوستان به قلمروشان، داستان‌ها قادر به درمان تمام زخم‌ها نیستند، لیکن همچنان امیدوار است. ولی بتونی نمی‌داند اگر داستان‌ها به تایو کمک نکنند تا احساس بهتری داشته باشد، وی چه باید بکند (همان: ۳۹). ارتباط بین قصه‌گو و شنونده بسیار حائز اهمیت است و نشان‌دهنده ارتباط بین «بیان فردی و روایت فرهنگی» است که «فرآیندی زندگی‌بخش» است (جاهنر، ۲۰۱۲: ۵۰۱). بتونی از مراسم و داستان‌ها برای برقراری مجدد پیوند بین تایو با فرهنگ و طبیعت استفاده می‌کند. مراسم و داستان‌سرایی برای درمان روان‌زخم‌های بومیان مؤثر واقع می‌شوند. سیلکو معتقد است که داستان‌ها قدرت درمانی دارند زیرا همه چیز در داستان‌ها نهفته است. علاوه بر این،

مراسم و تشریفات به بومیان کمک می‌کنند تا غم و اندوه بزرگ خویش را که به دلیل حضور سفیدپوستان در سرزمین‌های نیاکانشان بوجود آمده، تحمل کنند.

دیوید ای. رایس نشان می‌دهد که «بازگشت تایو به قلمرو خانه‌اش و تلاش‌هایش برای آشنایی مجدد با سرزمینش، برای درک او از داستان‌ها و مراسمات ضروری است، مراسمی که برای شفای خود باید در آن شرکت کند» (رایس، ۲۰۰۵: ۱۲۲). تایو با بازگشت به طبیعت، از روان‌زخم زیست‌محیطی، جان سالم درمی‌برد. یک بومی قدیمی آمریکایی در مراسم ادعا می‌کند که: «سپس آن‌ها از زمین دور می‌شوند، سپس از خورشید دور می‌شوند و سپس از گیاهان و حیوانات دور می‌شوند. آن‌ها وقتی نگاه می‌کنند زندگی نمی‌بینند فقط اشیا را می‌بینند. دنیا برایشان مرده است درختان و رودخانه‌ها زنده نیستند» (سیلکو، ۲۰۰۶: ۹۲). زندگی فیزیکی سرخپوستان و همچنین روح آن‌ها با طبیعت در ارتباط است. یعنی بومیان با نزدیکی به طبیعت و همچنین با حیات صلح‌آمیز با آن روان‌زخم‌هایشان را درمان، و طبیعت را نجات می‌دهند.

۲-۲- رمان سووشون سیمین دانشور

۲-۲-۱- انعکاس روان‌زخم زیست‌محیطی در رمان سووشون

تخریب طبیعت و پایان قریب‌الوقوع جهان، زندگی و حیات انسان‌ها را به طرز وحشتناکی تغییر داده است. زخم‌های زیست‌محیطی، روح و روان بازماندگان این جهان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. روان‌زخم زیست‌محیطی، زمانی انسان دوستدار محیط زیست را فرامی‌گیرد که وی به پایان طبیعت و موجودات زنده آن بیندیشد. بیوئل پایان طبیعت را بسان استعاره‌ای تأثیرگذار در قرن حاضر توصیف می‌کند (بیوئل، ۱۹۹۵: ۲۸۵). روایات روان‌زخم زیست‌محیطی، انسان را وادار می‌کند تا میزان فاجعه وارد شده به طبیعت، در عصر تکنولوژی را، که منجر به آسیب‌های روانی عظیم در انسان می‌شود، فراموش نکند. دانشور با تصویرسازی محیط طبیعی پیرامونش و موجودات زنده آن در تلاش است تا آگاهی انسان‌ها را نسبت به محیط اطرافشان بیشتر کند.

سرزمین یوسف برایش مقدس است و هستی خویش را منوط به بقای سرزمینش می‌داند. همان‌طور که بیوئل اشاره می‌کند: «هیچ وقت هستی بدون مکان وجود نداشت. بدیهی است که هم چیزهای بد و هم خوبی‌هایی که برای انسان‌ها و سایر اشکال حیات اتفاق می‌افتند،

زمانی رخ می‌دهند که بدن آن‌ها به‌طور فیزیکی در جایی، در مکان‌های خاص قرار گیرد. محیط برای ما دیگری نیست، بلکه بخشی از وجود ماست» (بیوئل، ۲۰۰۱: ۵۵). اگر یوسف سرزمینش را به بیگانگان و اشغالگران پیشکش کند، منیت و هویت خویش را نیز از دست می‌دهد و به همین دلیل یوسف جانش را فدای سرزمینش می‌کند. معنای زندگی برای یوسف دفاع از سرزمین نیاکانشان است و این نماد رسالتی است که وی در لحظات حساس مختلف بر عهده دارد. همان‌گونه که یاحسینی موسوی و دیگران اشاره می‌کنند «انسان در هر برهه‌ای از زندگی باید مسائلش را حل کند و به پاسخی دالّ بر چیستی معنای زندگی دست یابد» (۱۴۰۲: ۱۶۸). یوسف مثل برادرش نیست که بیگانگان را «مهمان» می‌خواند (دانشور، ۱۳۴۹: ۱۵). یوسف به فکر مردم و سرزمین اجدادی خویش است: «مهمان ناخوانده بودنشان تازگی ندارد خان کاکا... از همه بدتر احساس حقارتی است که دامنگیر همتان شده... همتان را در یک چشم بهم زدن کردند لال و پادو و دیلمانج خودشان. بگذارید لااقل یک نفر جلو آنها بایستد تا توی دلشان بگویند: خوب آخرش یک مرد هم دیدیم» (همان: ۱۶). یوسف سرزمینش را والاتر از جان خویش می‌شمارد. درختی که مک ماهون، خبرنگار آزادیخواه، از آن سخن می‌گوید از آن مردم است و مردم در کنارش آرام می‌گیرند:

«همه مردم دور درخت فراهم می‌آیند و رگ‌های دستشان را باز می‌کنند. این درخت سایه خنک و گسترده‌ای دارد. همه مردم زیرش می‌نشینند و غصه از دلشان می‌رود. مردم میوه و برگ‌هایش را خشک می‌کنند و می‌سایند و به چشم می‌کشند و غرور و امید و اعتماد به نفس در دلشان خانه می‌گیرد و بزدلی و بدگمانی و دروغ دست از سرشان برمی‌دارد و همه‌شان آدم‌هایی می‌شوند با تمام صفات مردی و مردانگی» (دانشور، ۱۳۴۹: ۳۸).

دانشور، سرزمین را مانند درختی به تصویر می‌کشد که به ساکنینش حیات می‌بخشد، از آن‌ها محافظت کرده و درس مردانگی می‌دهد. دانشور معتقد است که انسان در سرزمین خویش دلیری و شهامت می‌آموزد و به آرامش می‌رسد. بیوئل نیز عنوان می‌کند که سرزمین، مرکزیتی است که در آن انسان احساس ارزشمندی می‌کند (بیوئل، ۲۰۰۵: ۶۳).

یوسف، باغ خانه‌شان را که مملو از گل و گیاه و درخت است، شهر زری خطاب می‌کند و می‌گوید: «شهرت زیبا شده. حیف که باز تابستان در پیش است و من نه به تو می‌رسم و

نه به شهرت. زری پرسید: شهر من؟ مگر دیشب نمی‌گفتی شهر من این خانه است؟ [...] گنجشک‌ها و سارها و کلاغ‌ها که خانه ما را خانه خودشان می‌دانند» (دانشور، ۱۳۴۹: ۲۶). زری در خانه‌اش احساس امنیت می‌کند و می‌داند که در این خانه، ارزشمند است. طبیعت برایش مساوی با سرزندگی و آسایش است. یوسف نیز که برای زری تکیه‌گاه ارزشمندی است به درختی تشبیه شده‌است که «بلندتر و پربارتر از بقیه که چشم و گوش باز است و خوب می‌بیند» (همان: ۱۴). یوسف در قبال ظلم به سرزمینش سکوت نمی‌کند.

۲-۲-۲- استفاده زری از گیاهان باغ برای التیام روان‌زخم

هم‌زیستی با طبیعت در روح و روان انسان تأثیر بسزایی دارد. در مقاله «مضامین زیست‌محیطی در اشعار گیلکی بر اساس رویکرد نقد بومگرا» معصومه کیانپور و مریم سادات فیاضی، بر این باورند که «محیط عاملی است که خود به خود در تکوین فرهنگ مؤثر است، در واقع انسان به‌طور قابل‌توجهی زیر سلطه آب و هوا و عوامل طبیعی و جغرافیایی قرار دارد و کمپایی منابع طبیعی یا دوری و نزدیکی از منابع در نوع زندگی آن‌ها مؤثر است» (۱۳۹۶: ۴۹). در سووشون نیز زری ارتباطی تنگاتنگ با طبیعت دارد و در لحظات خوشی و حتی اندوهناک دمخور طبیعت می‌شود. در لحظاتی که زری سرخوش از شادی است نگاه شاعرانه‌ای به طبیعت و محیط اطراف خویش دارد:

«صدای زنگوله گردن خرها آمد. یوسف گفت: برای شهر همسایه بهارنارنج آورده‌اند. چه بوئی در هوا است. زری دل نمی‌کند برود، آنقدر ایستاد تا خرها وارد باغ همسایه شدند و بارهای معطر خود را در خرنده وسط باغ روی هم انباشتند. دیروز صبح بود که دوقلوها را بر سر تلنبار شکوفه‌های بهارنارنج برده بود. مینا دستهایش را به هم زده بود و گفته بود: ای خدا، چقدر ستاره! و مرجان سرش را روی انبوه گل‌ها گذاشته بود و گفته بود: می‌خواهم اینجا لالا کنم [...] زری اندیشید که چرا پیرمرد پسرهایش را زن نمی‌دهد در حالی که موقع نشان است، و بعد فکر کرد که آدمهایی که با اینهمه گل و گیاه سر و کار دارند چه لزومی دارد زن بگیرند؟» (دانشور، ۱۳۴۹: ۲۷-۲۶).

از نگاه دانشور گل‌ها، مانند مادر، لطیف و مهربانند و برای همین مرجان گل‌ها را مانند آغوش مادر می‌بیند جایی که برای آرامش و خواب مناسب است. از دید مینا، گل‌ها مانند ستارگانی هستند که شب تاریک را زیبا و روشن می‌کنند و برای زری گل‌ها مانند زنان

آرامش‌بخش و زندگی‌بخش‌اند. در ناراحتی و اندوه هم زری طبیعت را با خویش همراه می‌داند: «در دلتنگی و آشفتگی زری باغ نیز طراوتش را از دست می‌دهد: به باغ نگاه کرد، بنظرش آمد که باغ شادابی خود را ازدست داده، بر روی همه درخت‌ها غبار نشسته، برگ‌هایشان زرد کرده، سوخته، یک لحظه خیال کرد درخت‌ها ماتشان برده بربر تماشايش می‌کنند» (همان: ۲۴۱). در هنگام ناراحتی و اندوه، زری خودش را تنها و بی‌کس تصور نمی‌کند و طبیعت را همانند تکیه‌گاه محکمی می‌پندارد که در درمان زخم‌هایش یاری می‌رساند. زیرا «طبیعت، گسترده‌ترین و جالب‌ترین» پدیده‌ای است که انسان‌ها با آن مواجه هستند (عفری و همکاران، ۱۳۴۲: ۴۳).

زری، باغ کوچک خانه‌اش را پناهگاهی می‌بیند که دردهایش را تسکین می‌دهد. حیدرعلی دهمرده و سمیرا شرفی در «بررسی تطبیقی نگاه زنانه سیمین دانشور و غاده السمان» می‌نویسند: «هم‌حسی زری با طبیعت، به اندازه‌ای نیرومند است که پیوسته در اوج غلیان عواطف، به یاد آن می‌افتد و احساسات خود را با مظاهر و جلوه‌های طبیعت یکی می‌اندازد» (دهمرده و شرفی، ۱۳۹۶: ۷۳). پس از کشته شدن یوسف، زری دچار بحران روحی می‌شود و در خواب رویای عجیبی می‌بیند: «درخت عجیبی در باغشان رویده و غلام با آبپاش کوچکی که دارد، خون پای درخت می‌ریزد» (دانشور، ۱۳۴۹: ۲۵۱). پس از حادثه‌ای آسیب‌زا، شاید فرد با «توهمات، رویاها، افکار مکرر و مزاحم» مواجه شود و این رویداد را به یاد می‌آورد (کاروت، ۱۹۹۵: ۴). روان‌زخم‌های زری با مرگ یوسف تشدید می‌شوند. روح و روان زری با طبیعت عجین و با آن درمان می‌شود. پس از مرگ یوسف فقط طبیعت درمان زخم‌هایش می‌شود: «سپیده که زد از جا بلند شد. زانوهایش نا داشت و دهنش مثل دم مار تلخ بود. به باغ آمد و به صدای شرشر آب که از کله سنگی به حوض می‌ریخت گوش داد. دست و صورتش را شست. خنکی هوا، شسته و رفتگی باغ، بوی نم خاک باغچه‌ها، جیرجیر گنجشک‌های سحرخیز، آب پاک حوض که تا نیمه رسیده بود، حالش را جا آورد» (دانشور، ۱۳۴۹: ۲۷۵). کاروت اذعان می‌کند که این تلاش‌ها، مبارزات فردی روان‌زخم خورده برای بقا و بازگشت است (کاروت، ۱۹۹۶: ۶۴). بودن در طبیعت و ارتباط مستقیم با آن درمان روان‌زخم‌های زری است. دردهایی که قسمتی از آن متعلق به طبیعت است و از برای حفظ بقایای آن، با خود طبیعت، درمان می‌شود.

۳- نتیجه‌گیری

اگرچه سیلکو و دانشور تجربیات مشابهی از لحاظ فرهنگی و تاریخی ندارند؛ اما دیدگاه هر دوی آن‌ها در مواجهه با روان‌زخم و التیام آن مشابه است. آن‌ها تلاش می‌کنند تا اهمیت طبیعت را در ایجاد آگاهی برای انسان‌ها به تصویر بکشند. طبق گفته‌های آن‌ها در مراسم و سووشون، روان‌زخم زیست‌محیطی با اتصال دقیق به طبیعت متوقف شده و بهبود می‌یابد. سیلکو سرخ‌پوستان را با ارتباط آن‌ها با محیط زیستشان و همچنین نگرانی آن‌ها برای طبیعت در حال نابودی، به دست سفیدپوستان، معرفی می‌کند. همبستگی همه موجودات زنده و طبیعت با انسان، آشفتگی اصلی است که سیلکو در رمان‌های منتخب خود نشان داده و به تصویر کشیده است. علاوه بر این، سیلکو رابطه متقابل بین طبیعت و فرهنگ بومیان را نشان می‌دهد. طبق نظر سیلکو فرهنگ بومیان ریشه در طبیعت دارد. تا جایی که سیلکو می‌گوید، روان‌زخم‌های زیست‌محیطی سرخ‌پوستان ناشی از طبیعت است و با خود طبیعت نیز قابل درمان است. دانشور نیز معتقد است که ایرانیان از دیرباز شیفته طبیعت بوده‌اند و در تلاش برای بقای آن هستند. سرزمین نیز برایشان حکم هویتشان را دارد، هویتی که با جان و دل از آن محافظت می‌کنند.

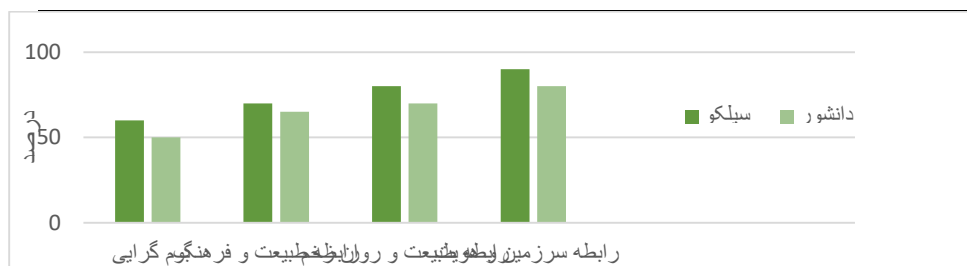
اهمیت طبیعت برای بومیان آمریکایی و همچنین برای ایرانیان، با توجه به وضعیت تروماتیک طبیعت به دلیل جنگ و تسلط بیگانگان، با بررسی این رمان‌ها آشکار می‌شود. در واقع، طبیعت جزئی از انسان‌ها نیست، بلکه طبیعت مساوی با انسان بودن است. زیرا انسان‌ها با محل زندگی‌شان شناخته می‌شوند. طبیعت مقدس است و در نتیجه هرگونه آسیب مخرب به طبیعت منجر به ناراحتی‌های عمیق روحی برای انسان می‌شود. سیلکو می‌داند که سرخ‌پوستان باید برای غلبه بر آسیب‌های روحی خود، به آیین‌ها و مراسم خود پایبند باشند. محل استقرار سرخ‌پوستان نقش مهمی در فرهنگ و در نتیجه هویت آن‌ها دارد. آن‌ها نه تنها به خاطر طبیعت رنج می‌برند و آسیب می‌بینند، بلکه توسط طبیعت درمان می‌شوند زیرا طبیعت برایشان هم درد و هم درمان است. دانشور نیز بر این حقیقت واقف است که برای حفظ روانی آرام و همچنین برای رهایی از روان‌زخم‌ها، انسان باید به طبیعت پناه ببرد، طبیعتی که در سرزمین نیاکانش ریشه دارد و برایش مقدس است. در واقع سیلکو و دانشور صدای طبیعت و سرزمین‌هایی شده‌اند که توانایی سخن گفتن ندارند و از انسان‌ها برای درک اهمیت طبیعت در زندگی و توانایی طبیعت برای درمان روان‌زخم‌هایشان، مدد می‌جویند.

مضامین	مراسم	سووشون
طبیعت	هویت خویش را جدا از طبیعت نمی‌داند	طبیعت بخشی از هویت او محسوب می‌شود
بوم‌گرایی	ریشه در تاریخ نیاکانشان دارد	ریشه در تاریخ نیاکانشان دارد
انعکاس روان‌زخم	روان‌زخم تاریخی بومیان به تصویر کشیده شده است	روان زخم و هم‌سویی روان با طبیعت منعکس شده است
التیام روان‌زخم	پایبندی به روش نیاکان و ارتباط مستقیم با طبیعت	ارتباط مستقیم با طبیعت

با توجه به اینکه ادعای اصلی این مقاله شفاف‌سازی و درمان روان‌زخم‌های زیست‌محیطی است، می‌توان نتیجه گرفت که طبیعت خود حلال مشکلات زیست‌محیطی و روان‌زخم‌هاست. سیلکو و دانشور سرزمین‌هایشان را نه به‌عنوان محیطی طبیعی بلکه به‌مثابه منیت و هویت انسان‌ها به تصویر کشیده‌اند. برای نجات طبیعت، انسان‌ها باید از فرهنگ نیاکانشان، که برای تک‌تک موجودات زنده در طبیعت حق حیات قائل بودند، پیروی کنند. در نتیجه، سیلکو در مراسم و دانشور در سووشون تلاش می‌کنند تا هماهنگی و وابستگی متقابل روان‌زخم انسان‌ها را با معضلات و مشکلات زیست‌محیطی مشخص کنند. لذا تمام تلاش سیلکو و دانشور بر این اساس استوار است که رابطه میان روان‌زخم زیست‌محیطی را با سرزمین نیاکان و محیط زیست نشان دهند و قدرت و توانایی لایتناهی طبیعت را در قبال انسان‌ها به تصویر بکشند. به‌راستی، طبیعت خود درمان روان‌زخم‌هایی است که بشر امروزی بدان مبتلاست.

در پایان مضامین اصلی این مقاله به‌صورت جدول و نمودار ترسیم شده‌اند.

جدول (۱) مقایسه مضامین تطبیقی روان‌زخم در مراسم سیلکو و سووشون دانشور

نمودار (۱): مضامین روان زخم در مراسم سپیلکو و سووشون دانشور

منابع

کتابها

- ۱- پناهی فرد، سیمین، (۱۳۹۰)، سیمین دانشور در آینه آثارش. تهران: سمیر.
- ۲- دانشور، سیمین، (۱۳۴۹)، سووشون. تهران: خوارزمی.

مقالات و رساله

- ۱- عفری، توران؛ چولانیان، رحیمه و ابراهیمی کاوری، صادق، (۱۴۰۲)، «بررسی تطبیقی مفهوم طبیعت در شعر کودک مطالعه موردی: اشعار سلیمان العیسی و مصطفی رحماندوست»، فصلنامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی، سال ۷، شماره ۲۵: ۷۵-۳۹.
- ۲- جمالی، لیلی و راضیه جوانمرد، (۱۳۸۸)، «مقایسه نموده های جنگ در رمان سووشون سیمین دانشور و رمان اسیر خشکی ها اثر دوریس لسینگ در پرتو نقد زنانه شوالتر»، ادبیات تطبیقی، سال ۳، شماره ۱۱: ۵۹-۸۱.
- ۳- دوستی، زهرا؛ مشفق، آرش و مجلل، محمدعلی، (۱۴۰۲)، «بررسی مکانیسم های دفاعی روانی در آثار سیمین دانشور (با تکیه بر رمان های سووشون، جزیر سرگردانی، ساریان سرگردان)»، نشریه علمی سبک شناسی نظم و نثر فارسی سال ۱۶، شماره ۱۰: ۱۴۵-۱۲۹. ۴- دهمرده، حیدرعلی و سمیرا شرفی، (۱۳۹۶)، «بررسی تطبیقی نگاه زنانه سیمین دانشور و غاده السمان»، ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال ۹، شماره ۱۷: ۶۱-۷۹.
- ۵- کیانپور، معصومه و مریم سادات فیاضی، (۱۳۹۶)، «مضامین زیست محیطی در اشعار گیلکی بر اساس رویکرد نقد بوم گرا»، ادبیات پارسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۷، شماره ۳: ۴۳-۶۹.
- ۶- میرزابابا زاده فومشی، بهنام، (۱۳۹۹)، «اخلاق زیست محیطی یا انسان محوری: بوم نقد تطبیقی با نگاهی به سپهری و امرسن»، فصل نام، پژوهش های ادبیات تطبیقی، دوره ۸، شماره ۱: ۴۶-۶۳.

۷- یاحسینی موسوی، فاطمه؛ موسوی سیرجانی، سهیلا و لطفی، افسانه، (۱۴۰۲)، «تحلیل شناختی خودآگاهی شخصیت سالم بر اساس نظریه ویکتور فرانکل: مطالعه موردی رمان‌های سووشون و آنا کارنینا»، فصلنامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی. سال ۷، شماره ۲۳: ۱۷۸-۱۴۸.

